

Harranlı Şair Yusuf b. Fazlullâh es-Sekâkînî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Züht Anlayışı

The Harran Poet Yusuf b. Fazlullah es-Sekâkînî's Life, Literary Personality, and Understanding of Zuht

Ahmet ASLAN¹

¹Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim dalı, Şanlıurfa, Türkiye

ORCID: A.A. 0000-0001-7634-7543

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet ASLAN (Dr. Öğr. Üyesi),
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve
Belağatı Anabilim dalı, Şanlıurfa, Türkiye
E-posta: ahaslan@harran.edu.tr

Başvuru/Submitted: 24.02.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
18.05.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
08.08.2022

Kabul/Accepted: 19.08.2022

Atf/Citation: Aslan, Ahmet. "Harranlı Şair Yusuf b. Fazlullâh es-Sekâkînî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Züht Anlayışı." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 41 (2022), 15-38.
<https://doi.org/10.26650/jos.1078585>

ÖZ

Züht şiiri, insan maneviyatının yüce anlamlarını ifade eden edebî sanatların başında gelmektedir. Bundan dolayı Arap edebiyatı tarihinde varlığını her zaman göstermiştir. İslâm dininin züht hayatını teşvik etmesiyle beraber varlığı daha da artmış ve züht şiiri İslâm edebiyatının önemli bir ekolü haline gelmiştir. Bu makale Harran'da yaşamış ve bu ekolün önemli şairlerinden biri olan Yusuf b. Fazlullâh es-Sekâkînî'nin hayatını ve züht şiirini ele almaktadır. es-Sekâkînî, zâhit, âlim ve züht alanında şiirler yazmış önemli bir şairdir. Hakkında bilgi veren kaynaklar, züht ve verâ konusunda çok şiir yazdığını zikretmişler ve onu döneminin meşhur züht şairleri arasında göstermişlerdir. Ancak şiirlerinin büyük bir kısmı maalesef günümüze ulaşmamıştır. Bir kasidesi ve bir mersiyesinin on iki beyti günümüze kadar gelebilmiştir. Bu sebepten hakkında bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Biz es-Sekâkînî'nin kaynaklarda yer almış şiirlerini esas alarak onun şairliğine ve züht anlayışına ışık tutmaya çalıştık. Çalışmamızda Arap edebiyatında züht ekolünün gelişim sürecinin özetini vermeye çalıştık. Hayatı ve yaşadığı siyasi ve kültürel çevre hakkında bilgi verdik. Günümüze ulaşan şiirlerini ve Türkçe tercümelerini yazdık. Edebî kişiliği ve üslubu hakkında bilgiler sunduk. Şiirlerini tahlil ederek züht ile ilgili düşüncelerini ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu çalışmamızdan elde edilen çıkarımlar sonuç bölümünde verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Edebiyatı, Züht Şiiri, Züht Şairleri, Harranlı Şairler, es-Sekâkînî

ABSTRACT

Zuht poetry is a literary art form that expresses the sublime meanings of human spirituality, and as such has always shown itself to be present in the history of Arabic literature. With the encouragement of the religion of Islam, its presence has increased even more, with ascetic poetry having become an important school of Islamic literature. This article deals with the life and ascetic poetry of Yusuf b. Fazlullah es-Sekâkînî, who lived in Harran and is one of the important poets of this school. Es-Sekâkînî was an ascetic, a scholar, and an important poet who wrote in the field of asceticism. The sources that have information about him mentioned how he wrote a lot of poetry in the field of asceticism and *vera* [an advanced level of *taqwa*/pious devotion] and showed him to be among the famous ascetic poets of his time. However, most of his poems have

been lost to time, with only 12 couplets from a eulogy and an elegy having survived to the present day. For this reason, no scientific study has been done on him or his poetry. This study attempts to shed light on his poetry and understanding of asceticism based on his poems in the sources. The study provides a summary of the development process of the ascetic school in Arabic literature, as well as information about es-Sekâkî's life and the political and cultural environment in which he lived. His poems that have survived to the present and Turkish translations are also presented, as well as information about his literary personality and style. The study has attempted to reveal his thoughts on asceticism by analyzing his poems, with the conclusion providing inferences based on the study.

Keywords: Arabic literature, Zuht Poetry, Ascetic Poetry, Poets from Harran, es-Sekâkî

EXTENDED ABSTRACT

This article covers the life of Yusuf b. Fazlullâh es-Sekâkî and his poems in the field of asceticism. Es-Sekâkî was an important scholar and poet who lived in Harran. After receiving his first education in Harran, he went to Baghdad and Damascus as the centers of science to acquire knowledge. After receiving a good education, es-Sekâkî took up no official duty in the state but rather tried to make a living performing the art of knife making as his profession. However, while performing his profession as a tradesman, he also dealt with education and science. After becoming a Sufi connoisseur, he turned his own house to a *dar* [house/abode] of al-Hadith and started to give lessons on Arabic language and literature. Due to his success in this field, he became the most important teacher in Harran. Once his dar al-Hadith became insufficient for his students, he had a mosque bearing his name built next to his house and continued his education and scientific activities there. Es-Sekâkî lived an ascetic life, made studies, and wrote poems in the field of asceticism and poetry. The sources regarding him stated that he made studies and wrote poems on the subject of asceticism. Some sources have presented him among the famous ascetic poets of his time. Unfortunately, most of his studies and poems have not survived. Twelve couplets from a eulogy and an elegy have survived to the present day. Most of his studies and poems were assumed to have been destroyed during the Mongol invasion. For this reason, he and his poems have not been subjected to scientific study but only presented in the form of short biographies.

In this study, the authors attempt to shed light on es-Sekâkî's poetry and his understanding of asceticism based on his poems in the sources, as the one ode and twelve couplets of his that are available are of a type that could shed light on his poetry. This study attempts to summarize the developmental process of the ascetic school in Arabic literature and presents information on es-Sekâkî's life and the political and cultural environment in which he lived. His surviving poems and their Turkish translations are additionally included, with information given about his literary personality and style.

Es- Sekâkînî uses a sermon and preaching style in his poems, which is the method embraced by ascetic poets. He tried to affect people by using *Zuht* and prohibitive forms in his poems. Es-Sekâkînî used a simple and understandable language suitable to the audience due to the fact that he was appealing to the public. While trying to explain his thoughts on *Zuht*, he tried to explain the basic principles of the ascetic life. Although he lived at a time when Sufism and sects were active, he brought to the fore the principles of a simple and individual ascetic life based on the essence of Islamic faith. Es- Sekâkînî called people to live a life in harmony with the society in his poems and to work for the peace and well-being of society. He advised against emphasizing the worldly life and getting too attached to it. He said the life in this world to be temporary and its beauties deceptive. He emphasized the true life for man to be the life of the hereafter. He encouraged people to live a *zûht* [ascetic] life and stated asceticism to be a way to salvation, one that saves man from the passions of the world and leads one to eternal bliss. He advised people to stay away from hypocrisy and vanity while advising them to perform their worship completely and only for the sake of God in order to earn the hereafter, which is the real home of mankind. Es-Sekâkînî stated that a life could be earned in Paradise by avoiding haram/forbidden and evil deeds and performing acts of worship fully. He wanted to draw people's attention by describing the blessings of heavenly life. He dwelled on the fact that no one other than the Prophet should be taken as a guide in social and religious life. By praising the Prophet and explaining his miracles in this context, he wanted to draw attention to the Prophet's role as a guide for ascetics, stating that one who turns away from the blessings of the world and strives to gain God's mercy can attain supreme positions. Es-Sekâkînî stated being pessimistic to be unnecessary and making a new beginning is always possible for people. He advised people who sought forgiveness for their sins to be merciful and charitable and to do good deeds. He advised being patient with the troubles of the worldly life and to endure old age with the fire of love in order to reach the real Lover (Allah). Es-Sekâkînî emphasized that one can only improve by improving one's own self and encouraged people to learn science and wisdom. During his lifetime, he avoided giving credit to the separatist ideas emerging as a result of the esoteric movements that had appeared in Muslim society.

Giriş

Dinî hayatın bir yansıması olarak züht hayatının Arap edebiyatına etkisi her zaman olmuştur. Kelime olarak züht, bir şeye ilgi duymamak, ona yüz çevirmek, azla yetinmek gibi manalara gelmektedir.¹ Züht kelimesinin istilâhî anlamı ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Ancak tanımların çoğu, ölüm sonrası hayatın nimetlerini dünya hayatının nimetlerine tercih edip, dünyadaki nimetlerin azı ile yetinerek, Allah'ın rızasını kazanma yolunda bir yaşam sürdürmek noktasında birleşmektedir.² Zira Arapça'da züht hayatını yaşayan bir kimse için zhd kökünden türetilmiş *zâhidun* kelimesi kullanılmaktadır.³

Züht bir dinî kavram olarak ele alındığında Câhiliyye dönemi Arapları arasında da mevcut olduğu görülmektedir. Zira İslâm öncesi Araplarda da çeşitli dinî anlayışlar olmuştur. İslâm öncesi Araplar arasında putperestler, dehrîler olduğu gibi Hanifler, Hıristiyanlar ve Yahudî dinine girmiş olan insanlar da mevcut olmuştur.⁴ Ancak Câhiliyye döneminin son devresinde Arap coğrafyası özellikle Hıristiyanlık ve Yahudiliğin baskısı altına girmiştir. Siyasî ve kültürel birlikten yoksun olan Arap coğrafyası Roma-Bizans, Fars ve Habeşistan'ın siyasî ve dinî baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bizans imparatorluğu Suriye, Fars imparatorluğu ise Irak ve daha sonra Yemen bölgelerini işgal etmiş ve kendilerine bağlı nüfuz alanları oluşturmaya çalışmışlardır.⁵ Bu siyasî durum Arapların kültürel ve dinî hayatını da etkilemiştir. Arapları kendi dinlerine çekmek için Yahudiler ile Hıristiyanlar arasında büyük bir rekabet meydana gelmiştir. Bizans imparatorluğu, nüfuz ve ticaretini geliştirmek amacıyla Hıristiyanlığı Arap yarımadasında yaymak istemiştir. Bizans'ın siyasî egemenliği altına giren ve dinî sebeplerle Bizans ile bütünleşen Sâmi coğrafyasının Ârâmî-Süryânî din adamları, bölgeyi Hıristiyanlaştırma çalışmalarında rol üstlenmişlerdir. Hıristiyan misyonerlerin bu gayretleri etkili olmuş, Suriye ve Irak bölgelerinde yaşayan birçok Arap kabilesi Hıristiyan dinini benimsemiştir.⁶ Yemen'de ise Negrân bölgesi Hıristiyanlığın ana merkezlerinden biri olmuştur.⁷ Yahudiliğe gelince özellikle Hicâz bölgesinin Medine şehrinde ve etrafındaki Fedek ve Hayber'de yayılmıştır. Yemen'de Yahudî kral Zu Nuvvâs, Yahudiliği yaymak için büyük çabalar göstermiş hatta Negrân Hıristiyanlarına büyük zulümler yapmıştır.⁸ Yahudî baskısına karşı Hıristiyanları korumak isteyen Habeş imparatoru, Bizans imparatorluğunun teşvik ve destekleriyle Yemen'i

1 Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *eş-Şihhâh*, thk. Ahmed Abdülğafûr 'Atfâr el-Cevherî, (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 2/481; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemu'l-luğâti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*, (Beyrût: Âlemu'l-Kutub, 1429/2008), 2/1001.

2 Semih Ceyhan, "Zühd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), c. XLIV, 530-533.

3 Ahmed Muhtâr, *Mu'cemu'l-luğâti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*, 2/1002.

4 Bkz. Semih Duğaym, *Mevsî'atu'l-adyânî's-semâviyyeti ve'l-vad'îyyeti edyân ve mu'tekadâtü'l-'Arab kable'l-İslâm*, (Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Lübânî, 1995).

5 Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 10-80.

6 Selvâ Be'l-Hâc Sâlih-el-Âyib, *el-Mesîhiyyetu'l-'Arabîyyatu ve tetavurâtuha min neş'etihi ile'l-Ķarni'r-râbi'i'l-hicri el-âşır el-milâdi*, (Beyrût: Dâru't-Talî'a, 1998), 11-85.

7 Cevvâd Ali, *el-Mufaşşal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, (Bağdâd: Câmi'atu Bağdâd, 1993), 3/532-537.

8 *el-Burûc*, 85/ 3-4-5.

işgal etmiştir. Yemen'in Habeşistan valisi Ebrehe, Yemen'de büyük bir kilise yaptırmış ve Hıristiyanlığın yayılmasına engel gördüğü Kâbe'yi yıkmak istemiştir.⁹ Araplar ve Arabistan coğrafyası üzerindeki bu yabancı siyasî nüfuz beraberinde kültürel ve dinî nüfuzu da getirmiştir. Ancak kiliselerinin yozlaştırdığı Hıristiyanlığa ve Hahamların ırkçı ve mütekebbir bir dine dönüştürdükleri Yahudiliğe ısınamayan bazı güngörmüş Araplar, ataları İbrahim'in dini olan Hanif dininin arayışı içinde olmuşlardır.

Câhiliyye döneminin son devresinde Arap yarımadası, yukarıda sözünü ettiğimiz dinî baskıların etkisi ile dinî islahata susamış bir şekilde yeni bir dinin doğuşuna hazır hale gelmiştir. el-Mutehannifin ya da el-Muvahhidin diye isimlendirilen bazı mütedeyyin kişiler Allah'ın birliğine inanıp, kendilerine has yöntemlerle Allah'a ibadet etmeye başlamışlardır. Bu Haniflerin bazıları kendilerini ibadete vermiş ve züht hayatını yaşamaya çalışmışlardır. Bu zâhit kişiler düşüncelerini ve inançlarını topluma anlatmaya başlamışlardır. Fikirlerini ve inançlarını insanlara anlatmak için o dönemin en iyi ifade aracı olan şiiri kullanmışlardır. Bunların en meşhurları Kûs b. Sâ'ide el-İyyâdi (ö. 600), Zeyd b. 'Amr b. Nevfel (ö. 606), Varağa b. Nevfel (ö. 610), Umeyye b. Ebi's-Salt'tır (ö. 8/630). Diğer taraftan Hıristiyan olan 'Addî b. Zeyd el-İbâdi (ö. 588) ve Lebîd b. Rabî'a (ö. 41/ 661) gibi şairler de şiirlerinde züht konularını işlemişlerdir.¹⁰

İslâmiyet'in doğuşu Arabistan coğrafyasında dinî ve fikrî bir devrim meydana getirmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmesi ve ona vahiy yoluyla indirilen Kur'ân-ı Kerîm ile vücut bulan bu yeni din, getirmiş olduğu inanç esasları ile insanların gönüllerini fethetmiş ve onları bir araya getirmeyi başarmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, üslubu, belâğatı ve fesâhatı ile insanları hayrete düşürüp, kendisine karşı söz söyleyebilecek kimseleri acz içinde bırakmıştır. Bunun sonucu olarak Müslüman olan insanlar ona teslim olup emirlerini tatbik etmeye çalışmışlardır. İslâmiyet ile beraber Arabistan'daki züht hayatı toplumun geniş kesimlerinde yayılmaya başlamıştır. Zira İslâm dini züht hayatını teşvik etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyeti insanları zühd hayatını yaşamaya ve bu dünyanın geçici güzelliklerinden uzak durmaya çağırılmaktadır. *Her nefis ölümü tadacaktır. Ancak kıyâmet gününde yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız. Kim ateşten uzak tutulur ve cennete sokulursa imtihanı kazanmış olacaktır. Dünya hayatı zaten aldatici geçinmeden ibarettir*¹¹ mealindeki âyet bu durumu özetlemektedir. Ancak İslâm'daki züht hayatı Hıristiyanlıktaki ruhban sınıfının anladığı şekilde dünyadan tümüyle el etek çekmek şeklinde değildir. Bilakis bu hayatın gerektirdiği ihtiyaçları karşılayacak sebeplerin arkasında koşmayı ihmal etmeyen mutedil bir züht anlayışıdır. *Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara. Bu dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap*¹² mealindeki âyetin buyurduğu gibi dünyadaki hayata da önem vermiştir. Tabi ki

9 *el-Fil*, 105 / 5.

10 Bkz. Sirâcuddîn Muhammed, *ez-Zühd ve'l-teşavvufi 'ş-şi'ri'l-'Arabî*, (Beyrût: Dâru'r-râtibî'l-câmi'iyye, t.y.), 4-5; Faruk Çiftçi ve Harun Özel, "Cahiliye Dönemi Zühd Edebiyatının Sosyal ve Kültürel Hayata Yansımaları", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/17(Haziran 2018), 395-419.

11 *Âl-i İmrân*, 3 /185.

12 *el-Kasas*, 28 /77.

İslâm'da ilk zâhit kişi Hz. Peygamber'dir. Bir gün bir sahâbî Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve "Ya Resulullah bana bir amel göster ki onu yaptığım zaman Allah da beni sevsin insanlar da beni sevsin" demiştir. Resulullah (s.a.s) "Dünyalıklara rağbet etme ki Allah seni sevsin, insanlarda var olan şeylere rağbet etme ki insanlar seni sevsin"¹³ demiştir.

İslâmiyet geldiğinde şiir, Arap edebî sanatlarının zirvesinde bulunuyordu. Sosyal, kültürel ve fikrî hayatı yönlendiren en önemli araçlarından birisiydi. Bu sebeptir ki Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatapları ilk başta onu şiir olarak algılamışlar ve Peygamber efendimizi de şairlikle itham etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de onun şair olmadığını *Biz O Peygamber'e şiir öğretmedik, onun şiire ihtiyacı da yoktur.*¹⁴ âyeti ile bildirilmiş olmasına rağmen, şairler şiirleriyle Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ etmeye çalıştığı dine saldırmaya devam etmişlerdir. Müslümanlara karşı cephe alan şairlerin doğruyu söylemediklerini ifade eden *Şairlere gelince onlara haddini aşan azgınlar tabi olurlar. Görmez misin ki onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyler konusunda söz söylerler*¹⁵ mealindeki âyetin bazı şairlerin yalancı ve tutarsız insanlar olduğunu bildirmesi üzerine Hz. Peygamber şairlere karşı cephe almıştır. Bunun üzerine şiir hayatında bir duraklama meydana gelmiştir. Ancak kısa bir süre sonra şiir yeniden yükselişe geçerek İslâm'ı savunmak ve Resulullah'ı methetmek için yeniden gür sesini duyurmaya başlamıştır. Ka'ab b. Zuheyr (ö. 24/625), Hassân b. Sâbit (ö. 60/680) ve en-Nâbiğa el-Ce'dî (ö. 65/685) gibi şairler, şiirleriyle İslâm'ı savunmaya ve ilkelerini toplum arasında yaymaya çalışmışlardır.¹⁶

İslâm tarihinde züht hareketi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen askerî, siyasî ve maddî hayattaki gelişmelere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun siyasî liderliğinin mirası için Müslümanlar arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Ancak bu ihtilaf Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekr'in feraseti ile çok kısa bir zamanda bertaraf edilmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra bu mesele yeniden alevlenmiş ve Müslümanlar arasında siyasî ve mezhebî fırkaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Osman'ın şehit edilmesi bir itikat ve ideal etrafında birleşmiş ve bütünleşmiş olan Müslüman Arapların hayatını derinden sarsmıştır. Daha sonra Hz. Ali ve Muaviye b. Ebi Süfyân arasındaki siyasî mücadele ve nihayet Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi siyasî ve mezhebî bölünmelerin fitilini daha da alevlendirmiştir.¹⁷ Bu gibi olayların meydana gelmesine akıl erdiremeyen ve siyasî olayların içinde yer almak istemeyen Müslümanlar, dinlerini muhafaza etmek için münzevî hayatı tercih etmiş ve züht hayatı yaşamaya başlamışlardır. Emevîler döneminde Emevî idarecilerinin siyasî baskıları, mezhebî gruplaşmalar başta olmak üzere sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik sebeplerle Müslüman toplumda züht hayatı daha da artmıştır. Tabi ki bu durum

13 Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Dâru İhyâi'l-kutubu'l-'Arabîyye, t.y.), 2/1373 Zühhd1, (No:4102).

14 *Yâsîn*, 36/69.

15 *eş-Şu'arâ*, 26/224.

16 Bkz. Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'aşru'l-İslâmî*, (Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973), 68-105.

17 Bkz. Mehmet Azimli, *Halîfelik Tarihine Giriş (Başlangıçtan IX Asra Kadar)*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2014), 61-110.

şiiir hayatını da etkilemiş ve züht alanında şiiir söyleyen Ebu'l-Esved ed-Dualî (ö. 69/688) ve Sâbik el-Berberî¹⁸ gibi şairlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁹ Sadru'l-İslâm'daki züht hayatı, İslâmiyet'in iki temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnetten beslenen ferdî ve sade bir dinî hareket olarak başlamıştır. Ancak Hicrî II. asırdan itibaren Müslüman coğrafyanın genişlemesi, Müslümanların farklı dinî unsurlardan etkilenmesi neticesinde züht hayatı felsefî karakteri olan tasavvuf hayatına dönüşmeye başlamıştır. Özellikle dinî cemaat ve tarikatların ortaya çıkması tasavvuf hayatının geniş toplum katmanları arasında yayılmasına vesile olmuştur. Tabi ki bu gelişmeler edebiyat ve şiiir hayatına da yansımıştır.²⁰ Abbasîler zamanında felsefî ve dinî karakterli züht şiiirinin yaygınlaşmasının öncüsü, Ebü'l-'Atâhiye'dir.²¹ (ö. 210/825). Ebü'l-'Atâhiye züht şiiiri alanında bir çığır açmış, kendisinden sonra gelen züht şairleri bu ekolü devam ettirmişlerdir.²²

1. Hayatı

İsmi Yusuf b. Fazlullâh b. Yahyâ'dır. Künyeleri Ebu'l-Muzaffer ve Ebu'l-Haccâc'dır. Nisbeleri es-Sekâkînî ve el-Harrânî'dir. Ailesinin ve kendisinin mesleği olan sekkâkîn (bıçakçılar) mesleği nedeniyle es-Sekâkînî, memleketi olan Harran'a nispetle de el-Harrânî nisbelerini almıştır. es-Sekâkînî bıçakçılık yapan esnaf bir ailenin çocuğu olarak Harran'da doğmuştur.²³ Elimizdeki kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak vefat tarihi olan 624/1223 yılını esas aldığımızda VI./ XII. yüzyılın ortalarında doğduğunu tahmini bir şekilde verebiliriz. es-Sekâkînî yaşadığı dönemde Harran altın dönemlerinden birini yaşıyordu. Bu dönemde Harran ilk önce Zengîler daha sonra Eyyübîlerin idaresinde olmuştur. Bu devrede Harran, el-Cezîretü'l-Furâtiyye bölgesinin merkez şehri olmuş ve gerek ümran gerekse kültürel alanlarda gelişmeler yaşamıştır.²⁴ Haçlılara karşı cihad başlatan Nureddîn Mahmud b. Zengî (ö. 624/1223), Harran'ı tahkim etmiş ve 508/1114 ve 522/1157 yıllarında

18 Bkz. Ahmet Aslan, "Sabık el-Berberî'nin Hayatı ve Ömer b. Abdülaziz'e Yazdığı Nasihat İçerikli Kasidesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2016), 143-163.

19 Bkz. Şevkî Dayf, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî el-'aşru'l-İslâmî*, 369-375; Ahmed Râdî Revvâce, "Şi'ru'z-zühd fi'l-'aşri'l-Emevî", (Yüksek lisans tezi, Nablus: Câmi'atu'n-Necâh el-Vaţaniyye, Kulliyetu'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, 2001), 102-110.

20 Bkz. Mustafa Heddâra, *İtticâhâtu 'ş-şî'ri'l-'Arabî fi'l-karnî 'ş-şânî'l-hicrî*, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1963), 280-319; Şevkî Dayf, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî el-'aşru'l-'Abbâsî 'ş-şânî*, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1973), 104-114.

21 Ebü'l-'Atâhiye Ebü İshâk İsmâil b. el-Kâsım b. Suveyd, 130/748 yılında doğmuştur. Abbasî halifesi el-Mehdî onu hapse attıktan sonra inzivaya çekilmiş ve zühd alanında şiiirler söylemiştir. Erol Ayyıldız, "Ebü'l-'Atâhiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), c. X, 294-295.

22 Abdüssettâr es-Seyyid Mütvellâ, "Edebü'z-Zühd fi'l-'Aşri'l-'Abbâsî", (Doktora tezi, Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1972), 126-160.

23 Ebü'l-Berakât Kemâlüddîn el-Mubârak İbnü'ş-Şe'âr el-Musulî, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, thk. Kâmil Süleymân el-Cubûrî, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 8/ 282-283; Ebü'l-Ferec Zeynuddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Bağdâdî ed-Dimeşki, *ez-Zeylu 'ale tabakâti'l-Hanâbile*, thk. Süleymân b. 'Uşeymîn, (Riyâd: Mektebetü'l-'Übeykân, 1425/2005), 3/383-385.

24 Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 20-25; İmâm eş-Şâfî, Eşref Sâlih Muhammed Seyyid ve Abdülhamid Cemâl Ferrânî, *Dirâsâtu'n hağâriyyatun fi'l-târîhi'l-İslâmî eş-Şinâ'atu-ef-Tıbbu- el-Hayâtu'l-İlmiyyetu*, (Kahire: Dâru't-Ta'limi'l-Câmi'î, 2020), 177-200.

meydana gelen şiddetli depremlerden zarar gören şehri yeniden imar ettirmiştir, depremler nedeniyle yıkılmış olan Harran Ulu Camii'ne bir sahn/nef daha ekleyerek genişletmiş ve yeniden inşa ettirmiştir.²⁵ Zengîlerden sonra Harran'a hâkim olan Eyyübîler de imar ve kültürel çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Zengîler ve Eyyübîler ülkenin her tarafına zâviyeler, rıbâtlar ve tekkeler kurarak züht hayatının gelişmesine destek olmuşlardır.²⁶ Bu devrede Harran'ın valisi olan Muzafferuddîn b. Zeynüddîn Gökböri (ö. 630/1230) şehirde ziraat, ticaret ve ilim hayatının gelişmesi için büyük çabalar sarf etmiştir.²⁷ Böyle bir kültürel ortamda yetişen Yusuf b. Fazlullâh Harran şehrinin zâhit, vaiz, âlim ve şair şahsiyeti ile ün kazanmıştır.

es-Sekâkî'nin hayatı ile ilgili ilk kaynak Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Selâme el-Harrânî'nin (ö. 622/1222) *Tarihu Harrân*²⁸ isimli eseridir. Hakkında bilgi veren diğer kaynaklar, Ebu'l-Mehâsin'in vermiş olduğu bilgileri ya tekrar etmişler veya özetini vermişlerdir.²⁹ Bu kaynakların vermiş oldukları bilgilere göre es-Sekâkî'nin ilk eğitim hayatına Harran'da başlamıştır. Kıraat ve tecvîd ilimlerini imam ve müderris olan Ebu Bekr Abdullah b. Abdurrahman b. Ali b. Abdurrahman b. Habbân'dan almıştır. Abdurrahman b. Habbân'dan Harran'ın en meşhur Arap dilcisi ve tecvîd hocası olan Ebu'l-Kerem Fityân b. Meyyâh b. Ahmed b. Süleymân es-Sulemî el-Harrânî'nin³⁰ tecvîd ve kıraat kitabını okumuştur.³¹ Harran'daki eğitim devresinden sonra ilim tahsil etmek için Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'ta Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Huseyn el-'Ubkerî en-Nahvî'den³² Arap dili ve nahiv dersleri almıştır.³³ Bağdat'ta Arapça tahsilini tamamladıktan sonra Şam'a gitmiştir. Şam'da döneminin en büyük Hanbeli fakih ve âlimi olan

25 Ebü Abdillâh Muhammed b. Ali İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l- Haîre fi zikri ümerâi-ş-Şâm ve'l-Cezire*, thk. Yahya 'Abbârâ, (Dimeşk: Vizâratu's-Şekâfeti's-Suriyye, 1991), 3 /1/ 40-42; Ahmet Aslan, "Harran Ulu (Firdevs) Camii'nin İnşa, Genişleme ve Yıkılış Süreci", *Harran İlahiyat Dergisi*, 46 (Aralık 2021), 55-72.

26 Şeşen, *Harran Tarihi*, 20-24.

27 Şeşen, *Harran Tarihi*, 20-21.

28 Ebü's-Senâ Kıvâmuddîn Hammâd b. Hibetullâh b. Hammâd b. el-Fudayl el-Harrânî (ö.598/1202) *Târîhu Harran* isimli bir tarih kitabı yazmıştır. İbnü'l-'Adîm, *Buğyetu't-Taleb fi Târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 1/82. Bu esere daha sonra Ebü'l-Mehâsin Yusuf b. Selâme b. Halife el-Harrânî (ö.622/1125) bir zeyl yazmıştır. İhsân Abbâs, *Şezâratun min kutubin mefkudetin fi't-târîhi*, (Beyrût: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988), 1/ 168-183.

29 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283; İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale tabakâti'l-Hanâbile*, 3/383-385; Ebü İshâk Burhânuddîn İbrahim b. Muhammed b Abdullâh b. Muhammed b. Muflih, *el-Makşadü'l-Erşed fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Uşeymîn, (Riyâd: Mektebetu'r-rüşd li'n-neşri ve't-tevzi'), 1410/1990), 3/143; Ebü'l-Yümn Muciruddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-'Uleymî, *el-Menhecu'l-Ahmed fi terâcimi aşhâbi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdülkadir el-Arnâvût ve İbrahim Salih, (Beyrût: Dâru sâdir, 1997), 4/ 194-196.

30 Ebü'l-Kerem Fityân b. Meyyâh b. Hamd b. Süleymân es-Sulemî el-Harrânî, 513/1119 yılında Harran'da doğmuştur. Arap dili, nahiv, tecvid ve kıraat alanlarında meşhur olmuştur. İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale tabakâti'l-Hanâbile*, 2/240-242.

31 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cuman fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283; İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale tabakâti'l-Hanâbile*, 3/383-385; İbn Müflih, *el-Makşadü'l-erşed fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed*, 3/143.

32 Ebü'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-'Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî, Arap dili, tefsir, hadis ve fıkıh âlimidir. 616/1219'da vefat etmiştir. Selami Bakırcı, "Ukberî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), c. XLII, 66-67.

33 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

Muvaffakuddîn b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî'nin³⁴ hadis dersleri halkalarına katılmış ve ondan hadis ve fıkıh dersleri almıştır.³⁵ Şam'daki tahsil hayatını bitirdikten sonra Harran'a geri dönmüştür. Kendisini daha da geliştirmek için Harran'da Ebu's-Senâ Hammâd b. Hibetullâh el-Harrânî,³⁶ Ebu Zekeriyye Yahya b. Ebi'l-Feth İbn Ömer et-Tabbâh³⁷ ve Abdülkadir b. Abdullah er-Ruhâvî³⁸ gibi âlimlerden hadis dersleri almaya devam etmiştir.³⁹ Kaynakların vermiş olduğu bu bilgiler es-Sekâkînî'nin hem dil hem de dinî ilimlerde yeterli derecede eğitim gördüğünü göstermektedir. Bu arada kaynaklarda hakkında bilgi elde edemediğimiz Şeyh 'Atîk b. Ali'nin arkadaşı Ebu Muhammed Abdullah b. Süleymân b. Yahya b. Hassân'ın müridi olmuştur.⁴⁰ es-Sekâkînî'nin tasavvufta Kâdirî tarikatına mensup olduğunu tahmin ediyoruz. Zira hakkında mersiye yazmış olduğu hocası İbn Kudame Bağdat'a gittiğinde Abdülkadir-i Geylânî (ö. 561/1166) ile görüşmüş ve ona hayran olmuştur.⁴¹ Şeyh Abdülkadir-i Geylânî de İbn Kudâme'ye tasavvuf hırkası giydirmiştir.⁴² es-Sekâkînî her ne kadar bir şeyhe veya mürşide bağlanmışsa da ferdî bir şekilde züht hayatını yaşamaya çalıştığını düşünüyoruz. Aşağıdaki kasidesinde Allah'a ulaşmak için Hz. Peygamber'den başka birisini vesile yapmayacağını söylemiştir. Yine aşağıdaki 12 beytinde bir insanın asıl islahının ancak kendi nefsinde olabileceğini söylemiştir.

es-Sekâkînî eğitim hayatından sonra devlet nezdinde resmî bir görev almamış, bıçak ve miğzel (kirmen) yaparak hayatını devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak esnaflık mesleğini icra ederken bir yandan da eğitim ve ilim işleri ile de uğraşmıştır. Harran'ın el-Celâ'ita⁴³ mahallesinde bulunan evini dârü'l-Hadîse çevirerek burada edebiyat, nahiv, sarf ve kıraat dersleri vermeye başlamıştır. Kaynakların vermiş olduğu bilgilere göre es-Sekâkînî kendi

34 İbn Kudâme Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Kudâme el-'Adevî el-Kuraşî el-Makdisî el-Cemâ'illî ed-Dimeşkî, Hanbelî fıkıhının en büyük âlimlerdendir. 541/1147'da Filistin Nablus şehrine bağlı Cemmâ'il köyünde doğmuştur. Ancak hayatının büyük bir kısmını Şam'da geçirmiştir. Ferhat Koca, "İbn Kudâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XX, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 139-142.

35 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283; İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale tabakâti'l-Hanâbile*, 3/383-385.

36 Ebü's-Senâ Kivâmuddîn Hammâd b. Hibetullah b. Hammâd b. el-Fudayl el-Harrânî, 511/1117 yılında Harran'da doğmuştur. Hadîşçi, tarihçi ve kitap ticareti yapan birisidir. İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale tabakâti'l-Hanâbile*, 2/520.

37 Ebü Zekeriyye Yahya b. Ebi'l-Feth b. Ömer et-Tabbâh el-Harrânî, Harran'da hadis dersleri vermiştir. 607/1210'da vefat etmiştir. İbn Receb, *Zeyl tabakâtu'l-Hanâbile*, 3/ 125-126.

38 Ebü Muhammed Abdülkadir b. Abdillâh er-Ruhâvî 536/1142'da Şanlıurfa'da Urfa Haçlı Kontluğu zamanında Urfa'ya yerleşmiş Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Müslüman olunca azat edilmiştir. H. VI. yüzyılda el-Cezîretü'l-Furâtiyye bölgesinin en büyük muhaddisi olmuştur. Hayati Yılmaz, "Ruhavi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXV, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 203.

39 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/ 283.

40 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

41 Süleyman Uludağ, "Abdülkadir-i Geylanî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), c. I, 234-239.

42 Ferhat Koca, "İbn Kudame", 139-142.

43 Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesine bağlı eski adı ez-Ziyâra yeni adı Yardımcı olan köyde el-Celâ'ita ismini taşıyan bir aşiret bulunmaktadır. Bu aşiret Harran'ın Moğollar tarafından tahrip edilmesinden sonra Harran'dan kaçıp buraya yerleşmiştir.

zamanında Harran'ın en meşhur âlimi ve hocası olmuştur. İbn Hamdân⁴⁴ da bu hususa işaret etmiş “es-Sekâkînî Arapçada, nahivde, sarfta ve kıraat ilimlerinde Harran'ın en etkili hocası idi” demiştir. Özellikle bölgedeki emir ve idarecilerin çocuklarına özel dersler vermekle daha da ün kazanmıştır. Bölgedeki emir ve idarecilerin çocuklarının yanında ders almaları onun hem ilmî yeterliliğini hem de toplumdaki saygınlığının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda onun ahlakı, zâhit kişiliği ve ilmi ile toplumda takdir gören seçkin bir konuma geldiğine işaret etmektedir.

es-Sekâkînî dâru'l-Hadîse çevirdiği evindeki ders halkalarının dar gelmesi üzerine ilmî ve dinî saygınlığı vasıtasıyla evinin yanında bir cami inşa ettirmiştir. Camiyi inşa ederken bölgedeki emir ve idarecilerin yardım ve desteklerini almıştır. Hicri VI. yüzyılda el-Cezîretü'l-Furâtiyye'nin en büyük hadis âlimi kabul edilen Şeyh Abdülkadir b. Abdullah er-Ruhâvî Harran'a gelerek, es-Sekâkînî'nin camii'nin bitişiğindeki bir odaya yerleşmiştir. es-Sekâkînî'nin hocası olan Abdülkadir b. Abdullah er-Ruhâvî burada vaaz ve hadis dersleri vermeye başlamıştır.⁴⁵ Abdülkadir b. Abdullah er-Ruhâvî'nin buraya gelmesiyle es-Sekâkînî'nin camii ve dâru'l-Hadîsi bir ilim ve irfan merkezi haline gelmiştir. Bunun üzerine es-Sekâkînî kitaplarını ve mal varlığını dâru'l-Hadîse vakfetmiştir.⁴⁶ Abdulkadir er-Ruhâvî de seyahatlerinde topladığı ve kendisinin yazmış olduğu kitaplardan oluşan zengin kütüphanesini buraya vakfedince⁴⁷ es-Sekâkînî'nin camii ve dâru'l-Hadis'inin ilmî ve dinî etkinliği daha da artmıştır. Buradaki ders halkalarının artması üzerine es-Sekâkînî camii'nin yanındaki arsayı da satın alarak camiyi genişletmek istemiştir. Ancak ömrü buna yetmemiş, 624/1223 yılında Harran'da vefat etmiş ve el-Celâ'ita mahallesindeki evinde defnedilmiştir.⁴⁸ Hakkında bilgi veren kaynaklar, onun hayır işlerini çok seven, verâ sahibi, âbid ve zâhit bir kişi olduğunu zikretmişlerdir.

2. Edebî Şahsiyeti

es-Sekâkînî hakkında bilgi veren kaynaklar onun züht ve verâ ile ilgili hacimli eserler yazdığını ve çok şiir söylediğini zikretmişlerdir. İbn Receb *Tabakâtü'l-Hanâbile* isimli eserinde, “Yusuf b. Fazlullâh'ın züht alanında hacimli eserleri ve güzel şiirleri vardır” demiştir.⁴⁹ İbn Muflih, el-Uleymî, Kehhâle ve et- Tarîkî ise “Yusuf b. Fazlullâh'ın züht ve verâ alanında eserleri vardır, züht alanındaki şiirleri çoktur. Dönemin saygın şahsiyetleri

44 Ebû Abdullah Necmuddîn Ahmed b. Hamdân b. Şebîb en-Numeyrî el-Harrânî, 603/1206'da Harran'da doğmuştur. Harran'da Yusuf b. Fazlullâh ve Abdülkadir er-Ruhâvî'nin öğrencisi olmuştur. Hanbelî fikhında uzman ve edib bir âlimdir. Necmuddîn Ahmed b. Hamdân b. Şebîb el-Harrânî, *el-Muflî ve'l-Mustaftî*, thk. Ebû Cenne Salâhuddîn Mustafa b. Muhammed b. Mensî el-Kabbânî, (Riyâd: Dâru's-Şumeyyî' li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1436/2015), 25.

45 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

46 el-Uleymî, *el-Menhecu'l-Ahmed fi terâcimi aşabi'l-İmâm Ahmed*, 4/ 194; İmâm eş-Şâfî Muhammed Hammûdî, vd., *Dirâsâtu'n-Hadâriyyatun fi'l-Târîhi'l-İslâmî eş-Şimâ'atu-ef-Tıbbu- el-Hayâtu'l-İlmîyyetu*, 185.

47 Yâkûtu'l-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, (Beyrût: Dâru sâdır, 1979), 3/ 106.

48 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

49 İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale tabakâti'l-Hanâbile*, 3/383-385.

hakkında mersiyeler söylemiştir” şeklinde ifadeler kullanmışlardır.⁵⁰ Ancak hakkında bilgi veren kaynaklar, eserlerinin isimlerini zikretmemişlerdir. Şiirlerine gelince kaynakların çok diye ifade etmiş oldukları şiirlerinden bir kasidesi ve bir mersiyesinin 12 beyti günümüze kadar gelebilmiştir. es-Sekâkîni'nin eserlerinin ve şiirlerinin çok olduğunu biz de tahmin ediyoruz. Zira elimizde bulunan kasideyi nazmeden bir şairin sıradan bir şair olmadığını ve bundan başka şiirlerinin olabileceğini düşünüyoruz. Ancak eserlerinin ve şiirlerinin çoğunun kayıp olduğu anlaşılmaktadır. es-Sekâkîni'nin eserlerinin ve şiirlerinin Moğol istilası sırasında kaybolduğunu tahmin ediyoruz. Zira onun vefatından 34 yıl gibi kısa bir süre sonra Harran şehri Moğol istilasına maruz kalmış ve tahrip edilmiştir.⁵¹ Başta Harran Ulu Camii'ni, çarşılarını, kalesini ve başka yerleri tahrip eden Moğollar büyük bir ihtimalle es-Sekâkîni Camii'ni ve dâru'l-Hadîsini de tahrip edip, buradaki eserlerini imha etmişlerdir.⁵²

es-Sekâkîni'nin kaynaklarda bulunan şiirleri bir kaside ve bir mersiyesinin 12 beytinden ibarettir. Kasidesi ve 12 beyti rivayetler yoluyla kaynaklara geçmiştir. İbnü's-Şe'âr aşağıda ele alacağımız kasidesini ve Muvaffakuddîn b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî için nazmetmiş olduğu 214 beyitlik mersiyesinin 12 beytini kaydetmiştir.⁵³ Ebu Hafsâ Ömer b. Mekkî b. Sercâ b. Muhammed el-Kalânîsî el-Halebî, es-Sekâkîni'nin aşağıdaki kasidesini, Halep'te H. 638 yılının Muharrem ayında İbnü's-Şe'âr'a okumuştur. Ebu Hafsâ Ömer, “eş-Şeyh es-Sâlih Ebu Muzaffer Yusuf b. Fazlullâh bu kasidesini H. 621 yılının sefer ayında bana okudu” demiştir.⁵⁴ Diğer kaynaklar ise sadece aşağıdaki kasidesini kaydetmişlerdir.⁵⁵ Biz kaynaklarda bulabildiğimiz bu şiirlerini ele almakla yetineceğiz. Zira aşağıda ele alacağımız 56 beyitlik kasidesi ve 12 beyti, şairliğine ve edebî hayatına ışık tutar mahiyettedir.

3. Şiirleri ve Türkçe Çevirileri

فَقَدَّ وَاللَّهِ أَفْلَحَ مَنْ أَفَاقَ

أَفِئُّ يَا ذَا النُّهَى وَانِعِ الْوَفَاقَ

Ey akıl sahibi uyan! İyiliğe ve selamete talip ol

Allah'a yemin olsun ki! Uyanan ve iyi işler yapan kişi kazanacaktır

50 İbn Müflih, *el-Mağşadü'l-erşed fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed*, 3/143; el-'Uleymî, *ed-Durru'l-Munağğad fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed*, thk. Abdurrahman b. Süleyman b. 'Uşeymîn, (Mekke: Mektebetu't-Tevebe, 1414/1992), 1/361; Ömer Rizâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, (Beyrût: Dâru İhyâu't-turâsî'l-'Arabi, 1376/1957), 13/341; Abdullah b. Muhammed et-Tarîkî, *Mu'cemu muşennağfâti'l-Hanâbile*, (Riyâd: 1422-2001), 3/104-105.

51 İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hağîre fi zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, 3/1/ 61-63; Şeşen, *Harran Tarihi*, 28.

52 İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hağîre fi zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, 3/1/ 61-63; Şeşen, *Harran Tarihi*, 28.

53 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

54 İbnü's-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

55 İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale şabakâti'l-Hanâbile*, 3/383-385; İbn Müflih, *el-Mağşadü'l-erşed fi zikri aşhâbi'l-İmâm Ahmed*, 3/143; el-'Uleymî, *el-Mehecu'l-Ahmed fi terâcimi aşhâbi'l-İmâm Ahmed*, 4/ 194; Seyyid b. Hasan el-'Affânî, *Şalâhu'l-Ummeti fi 'Uluvi'l-Himmeti*, (Beyrût: Muessesetu'r-Risâleti, 1417/1997), 6/500-501.

وَنَفْسُكَ أَيُّهَا الْمَغْرُورُ صُنْهَا
عَنِ الدُّنْيَا وَبُتُّ لَهَا طَلَاقًا
Ey mağrur kişi! Nefsini bu dünyanın kötülüklerden koru
Bu dünyayı boşayıver, ondan elini eteğini çek

وَلَا تَرْكُنْ إِلَيْهَا فَهِيَ سَجْنٌ
سَنِيَّةٌ مَن رَجَا مِنْهَا إِبَاقًا
Dünya hayatına gönül verme! Zira dünya hayatı bir zindandır
Bu zindandan kurtulabileceğini ümit eden kişi gafil bir kişidir

وَلَا تَفْرَحْ بِرُخْرُفِهَا فَيَأْتِي
رَأَيْتُ تَمَامَ مَا تُعْطِي مُحَاقًا
Dünya hayatının süslü ve alımlı güzelliklerine sevinme
Bütün verdiklerini geri aldığını gördüm

وَلَكِن مَّن تَلَفَعَ ثَوْبَ زُهْدٍ
يَفُكُّ بِرُؤْدهُ عَنهُ الوَثَاقَا
Oysa züht hırkasını giyen bir kişi,
Bu hırka ile kendisine vurulmuş olan esaret zincirlerini kırmış olur

إِذَا مَا سَاعَةٌ لِلْحَشْرِ قَامَتْ
وَلَمْ تَرَ عِنْدَ صَبْحَتِهَا فَوَاقَا
Mahşer günü gelip çattığı zaman
O vakit ayılma ve düşünme zamanını bulamayacaksın

وَبُرَزَتِ الْجَحِيمِ لَهَا زَفِيرٌ
وَحَلَّ عَذَابُهَا بِهِمْ وَحَاقَا
Gürültüsü ile Cehennem ateşi gösterildiği zaman
Cehennem ateşinin azabı onların üzerine düşüp onları çemberine aldığı zaman

وَتُنصَبُ لِلْغُصَاةِ وَقَدْ أَتَوْهَا
وَمَا وَافُوا بِصَالِحَةٍ وَهَاقَا
(Cehennem ateşi) Kendisine gelen asilerin üzenine aktığı zaman
Bu asiler beraberlerinde hiçbir sâlih amel getirmemişlerdir

فَكُنْ حَذْرًا وَقَيِّتْ خُلُولَ دَارٍ
يَكُونُ شَرَابُ سَاكِنِيهَا عَسَاقَا
Sakinlerinin içecekleri irin olan bir yere gideceğini düşün
Böyle bir zamana hazırlanmak için dikkatli ol

وَجَاهِدْ كَيْ تَصِيرَ إِلَى نَعِيمٍ
مُقِيمٍ لَا تَخَافُ لَهُ فِرَاقَا
Çalış ki nimetleri daim olan yere gidebilesin
Orada daim olan nimetleri kaybetme korkusu içinde olmayacaksın

بِدَارِ شَرِبْ سَاكِنِيهَا رَجِيْقٌ
يُعَاطَى الكَاسُ مَنْرَعَةً دِهَاقَا
(Bu nimetleri) içeceği arı şarap olan bir yerde bulacaksın
Burada olacaklar dolu bardaklarla bu şarabı birbirlerine sunacaklar

مِنَ التَّنْبِيْمِ وَالوَالِدَانُ تَسْعَى
بِهَا أَبَدًا صَبُوْحًا وَاغْتِبَاقَا
(Bu arı su) Tensim pınarından gelecektir
Vildanlar (Sakiler) sabah ve akşamları bu suyu sana sunacaklardır

وَعِنْدَهُمْ جَسَانٌ قَاصِرَاتٌ   صَفَا وَدُ الْجَسَانِ لَهُمْ وَرَاقَا
Vildanların beraberinde utangaç ve güzel kadınlar bulunacaktır
Bu güzellerin verecekleri sevgi samimi ve içten olacaktır

وَأَنْهَارٌ بِهَا عَسَلٌ مُصَفًّى   وَمِنْ لَبْنٍ رَزا الرُّائِي وَشَاقَا
Orada arıtılmış bal akan nehirler olacaktır
İçinde saf ve içimi iyi olan süt akan nehirler de olacaktır

وَمِنْ خَمْرٍ تَلذُّ لِشَارِبِيهَا   وَلَا تَغْتَالُ عَقْلًا إِذْ تَسَاقَا
Orada içenlerine lezzet veren şaraplar bulunacaktır
Bu şaraplar içenlerinin akıllarına zarar vermeyecektir

وَمَاءٌ لَا يُرَى فِيهِ أَجُونٌ   إِذَا مَا اسْتَنَقَاهُ السَّقِيُّ وَذَاقَا
Orada kokuşması olmayan su pınarları da olacaktır
Bu sudan içenler hiçbir zaman kokuşmuş tat alamayacaktır

وَأَفْنَانُ الْفُطُوفِ بِهَا دَوَانٌ   وَتَعْتِنُقُ الْغُصُونُ بِهَا اعْتِنَاقَا
Meyve yüklü ağaçların dalları aşağıya sarkmış olacaktır
Dallar meyve salkımları ile sarmaş dolaş olmuş bir halde olacaklardır

وَفِيهَا مَا تَشْتَهِي النَّفْسُ حَتْمًا   لَمَنْ لَمْ يَبُو فِي الدُّنْيَا نِفَاقَا
Orada nefsin arzuladığı her şey olacaktır
Tabi ki bunlar bu dünyada nifak yapmayanlar içindir

وَلَمْ يَأْتِ الْخَطَايَا مُسْتَجْلَا   وَلَا دَانِي فَوَاجِشَهَا شَقَاقَا
Hayatında haramı helal sayıp günah işlemeyenlerin
Çirkin şeylere yaklaşmayanların olacaktır

وَأَعْظَمُ مَنَةٍ لِلَّهِ فِيهَا   عَلَى الْعَبْدِ النَّجِيَّةُ جِينَ لَاقَى
Bu menzilde (Cennette) Allah'ın kuluna en güzel hediyesi
Onunla karşılaştığı zaman kuluna selam vermesi olacaktır

سَلَامٌ يَا عِبَادِي نَلْتُمُوهُ   جِزَاءً مِنْ مَلِيكِكُمْوَا وَفَاقَا
(Allah) Ey kullarım! Sizlere selam olsun
Sizler Rabbinizden mukâfât olarak bunu hak ettiniz (diyecektir)

فَخَرُّوا ثُمَّ كَادَ الْعَقْلُ مِنْهُمْ   وَقَدْ لَاقَوْهُ يُنْطَلِقُ إِنْطِلَاقَا
(Kullar) Allah'ın önünde yere kapanacaklardır
Allah ile karşılaşmış olmalarından dolayı akıllarını kaçırarak gibi olacaklardır

وَكَيفَ الْقَلْبُ لَا يَنْسُقُ مِنِّي   عَلَى هَذَا بِغُصْنِهِ إِنْطِلَاقَا
Bu durum karşısında benim kalbim nasıl yarılmasın ki
Ve kalbim içindeki gam ukdesi ile nasıl uçmasın ki

وَحَوْلِ الْقَوْمِ أَشْجَارٌ وَرَوْضٌ   مِنْ الْمَرْجَانِ تَصْطَفِقُ إِصْطِطَاقًا
(Bu menzilde olan insanların) etrafında saf saf olmuştur
Mercan ağaçları ve bahçeler olacaktır

وَحورٌ مِنْ بَطُونِ الْغَيْبِ تَبْدُو   فَتَتَعَلَّقُ الْقُلُوبُ بِهَا إِغْتِلاَقًا
Gaybtan gelen huriler ortaya çıkacaktır
İnsanların gönülleri bu hurilere şevkle bağlanacaktır

يُلَاعِبُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُورًا   بَوَدِّ مَا أَتُوا بِهِ مَذَاقًا
(İnsanlar ve huriler) Tattıkları bu güzel lezzetlerin keyfi ile
Mutlu bir şekilde birbirleri ile oynamaya başlayacaklardır

فَمَنْ رَامَ الْخُلُودَ فِي دَارِ عَدْنٍ   يُشَمِّرُ فِي تَطَلُّبِ ذَلِكَ سَاقًا
Aden Cenneti'nde ebedi kalmak isteyen bir kişi
Kollarını sıvamalı ve ibadetlerini eksiksiz yapmalıdır

وَيَلْزِمُ نَفْسَهُ سَهْرَ اللَّيَالِي   وَيَكْلِفُ فِي الْعِبَادَةِ مَا أَطَاقَا
(İbadetleri yapmak için) gecelerini uykusuz bir şekilde geçirmeli
Mevla'sının rızasını kazanmak için bütün gücüyle ibadetlerini yapmalı

فَلَا وَاللَّهِ مَا نَالِيَ الْمَعَالِي   أَحُو دَعَا يَمُدُّ لَهُ رِوَاقًا
Allah'a yemin olsun ki yücelikleri elde etmez
Kendisine gölgelik yapıp tembellik eden kişi

وَيُتَشَدُّ مُسْتَنْظِلًا فِي فَنَاءِ   أُيُدِّي الرَّبْعُ أَيَّ دِمِ أَرَاقًا
Kurduğu revakın gölgesinde yatıp sonra
"O dost kimin kanını akıttı bilir mi acaba" beytini tekrarlayarak⁵⁶

بَلَى وَاللَّهِ مِنْ جَدِّ إِجْتِهَادًا   وَسَابِقَ فِي رِضَا الْمَوْلَى سِبَاقًا
Bilakis! Ciddi bir şekilde çalışıp çabalayan
Allah'ın rızasını kazanmak için yarışa giren (yücelikleri elde edecektir)

وَحَجَّ النَّبِيَّتِ عَامًا بَعْدَ عَامٍ   وَأَعْمَلَ نَحْوَهُ عُثْمَا وَفَاقًا
Her yıl üst üste Allah'ın evini hac eden
Hac yolculuğu için dayanıklı boz develer hazırlayan

وَلَمْ يَزُكْ لِلدُّنْيَا غُرُورًا   وَقَطَعَ عَنْ عِلَاقِهَا الرِّقَابَا
Mağrur bir şekilde bu dünya sevgisine gönül vermeyen
(Yola çıkmak için) Develerin yular bağlarını çözen

وَلَا يَلُوي عَلَى أَهْلِ وَمَالٍ   وَحَنَّ إِلَى فِرَاقِهِمَا وَتَاقَا
Onların ayrılık acısına aldırmayan
Onların ayrılık acısına aldırmayan

56 Bu beytin ikinci mısrası Mütenebbî'ye aittir. el-Mutenebbî Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn, *Divânü'l-Mutenebbî*, (Beyrût: Dâru Beyrût, 1403/1983), 289. es-Sekâkîni burada tazmin sanatını kullanmıştır.

فَطُورًا يَقْطَعُ الْبَيْدَاءَ شَامًا   وَطُورًا سَالِكًا فِيهَا عِرَاقًا

*Bazen Şam çölleri aşmaya çalışsan
Bazen de Irak çöllerinde yol alan*

وَفَارِقَ زَهْرَةَ الدُّنْيَا مُطِيعًا   وَأَقْبَلَ نَحْوَ آخِرَاهُ اسْتِيبَاقًا

*Allah'ın emrine itaat etmiş bir şekilde dünyanın çekiciliğini terk eden
Uhrevi dünyasına doğru yol alma yarışına giren*

وَعَانَى مِنَ أَلِيمِ الشَّقْوَى وَجَدَا   وَكَابَدَ مِنْ تَلَهُبِهِ إِخْتِرَاقًا

*Ayrılık acısını gönlünün içinde hisseden
Bu ayrılığın yakıcı ateşine sabır gösteren*

وَرَاقِقٌ مَنْ يُرَافِقُهُ رَافِقًا   وَلَا يَشْكُو إِلَى أَحَدٍ رِفَاقًا

*Yoldaşları ile sevgi ve merhametle yoldaşlık yapan
Arkadaşlarından hiçbir şekilde şikâyet etmeyen*

جَدِيرٌ أَنْ يَصِيرَ إِلَى سُورٍ   بَلَدٌ بِهِ وَيَزْتَفِقُ إِزْتِفَاقًا

*(Bunları yapan kişi) Tadını çıkaracağı mutluluğa ulaşacaktır
Ve bu mutluluk onun yoldaşı olacaktır*

فَيَا طُوبَى لِمَنْ أَصْغَى لَوْ عَظِي   وَزَايَلٌ غِيَّهُ تَمَّ اسْتِفَاقًا

*Benim bu nasihatlerime kulak verip dinleyen,
Yanlışlarından vazgeçip ayılan kişiye müjdelersun*

فَاسْأَلْ مَنْ حَى الْأَرْضَيْنِ بُسْطًا   وَظَلَّلَ فَوْقَهَا سُبْعًا طِبَاقًا

*Sor bakalım? Bu dünyanın içini kim doldurmuştur?
Dünyanın üstünü yedi gök kubbe ile kim gölgelemiştir?*

يَنْضُ سَحَابِ الْبَرَكَاتِ تَنْزِيًّا   عَلَى الْمُخْتَارِ تَنْبَعُ أَنْبِعَاقًا

*(O Allah) Bereket bulutlarını muttasıl ve fışkırtıyor bir şekilde
Resulullah'ın üzerine serpmektedir*

وَتَشْمَلُ مَنْ تَوَلَّاهُ بِصِدْقٍ   وَجَانِبَ مَا يُخَالِفُهُ وَتَاقًا

*(Bu bereket) Allah'ın Resûlü'ne sadakatle bağlı olanı da içine alır
Resûlü'ne uymayanı ve muhalif olanı dışarıda bırakır*

وَأَسْنَتْ أُمَّتٌ يَا مَوْلَى الْمَوَالِي   إِلَيْكَ بَغِيرَ مَنْ رَكِبَ الْبُرَاقًا

*Ey Mevlaların Mevlası! Sana ulaşmak için hiçbir kimseyi vesile
yapmayacağım*

Burak'a binenin (Resulullah'ın) dışında

وَمَنْ جَاءَ الْبَعِيرُ إِلَيْهِ يَشْكُو   فَفَسَّ عَنْهُ مِنْ كَرْبِ جِنَاقًا

*O derdini anlatmak için devenin yanına geldiği kişidir
Deveye nefes aldırdı ve canını sıkan dertten onu kurtarmıştı⁵⁷*

57 Devenin derdini Hz. Peygamber'e anlatması mucizesi için bkz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Subûlü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî sîreti Hayrû'l-'İbâd*, (Kâhire: Vizâtaü'l-Evkâf, 1418/1998), 10/153-163.

وَحَنَّ الْجَذْعُ مِنْ شَوْقٍ إِلَيْهِ فَأَشْبَهَ فِي تَحْنُنِهِ النَّيَاقَا
 Hurma ağacının kütüğü, ona özlemini göstermek istemişti
 Deve yavrularının annelerine sevgi göstermeleri gibi⁵⁸

وَنُطِقُ الذَّنْبَ أَعْجَبُ كُلِّ شَيْئٍ وَقَدْ لَاقَاهُ فِي الْفَقْرِ إِتْفَاقَا
 Hele kurdun onunla konuşması en çok şaşılacak şeydir
 Ki çölde kurtla karşılaşmış olması ittifakla tasdik edilmiştir

وَفَجَّرَ مِنْ أَنْامِلِهِ مَعِينَا بِمَرَأَى الصَّحْبِ يَنْدَفِقُ إِتْفَاقَا
 Parmaklarından su pınarını akıtmıştır
 Sahâbilerin gözleri önünde bu olay olmuştur⁵⁹

فَأَرَوَى الْجَبِيْشَ مَا نَا وَاسْتَقَلُّوْا وَقَلُّوْا مِنْهُ فِهَاقَا
 Ordusuna su içirmiştir. Ordusundakiler suyu az bulmuşlardı
 Oysa o az gördükleri sudan kana kana içtiler

كَذَاكَ الزَّادُ أَشْبَعُ مِنْهُ خَلْقَا وَقَدْ جَاءُوا وَمَا ذَاقُوا لَمَاقَا
 O az yemekle çok kişiyi doyurmuştu
 Oysa geldiklerinde hiçbir şey yememişlerdi⁶⁰

كَذَاكَ الْبَيْزُ لَمَّا أَنْ دَعَا أَطَاعَ اللَّهَ وَأَنْعَقَ أَنْعَاقَا
 Aynı şey ay için olmuştur. Aya seslediği zaman
 Ay Allah'ın emrine boyun eğip ikiye yarılmıştır⁶¹

سَطَا بِالْبَحْرِ فَأَنْفَلَقَ إِتْفَاقَا وَهَذِي آيَةٌ كَأَخِيهِ مُوسَى
 Bu bir mucizedir. Kardeşi Musa'nın mucizesi gibi
 Musa denize daldı ve denizi ikiye ayırdı

وَعِنْدَ وِلَادِهِ صَارَتْ رُجُومًا نُجُومٌ تَمْنَعُ الْجَنَّ اسْتِرَاقَا
 O (Resulullah) doğduğu sırada yıldızlar
 Cinlerin dinlemelerini engelleyen tepeler haline gelmiştir⁶²

58 Hurma ağacı kütüğünün Hz. Peygamber'e sevgisini gösterme mucizesi için bkz. eş-Şâmî, *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi sîreti Hayrü'l-'İbâd*, 10/113-117.

59 Hz. Peygamber'in parmaklarından suyun fişkırması mucizesi için bkz. eş-Şâmî, *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi sîreti Hayrü'l-'İbâd*, 10/13-20.

60 Hz. Peygamber'in elinde yemeğin bereketlenmesi mucizesi için bkz. eş-Şâmî, *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi sîreti Hayrü'l-'İbâd*, 10/49-109.

61 Şakku'l-Kamer mucizesi için bkz. eş-Şâmî, *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi sîreti Hayrü'l-'İbâd*, 9/599-603.

62 Bu mucize için bkz. eş-Şâmî, *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi sîreti Hayrü'l-'İbâd*, 2/264-279.

وَنِيرَانُ الْمَجْرَسِ خَمْدَنْ لَمَّا   رَأَيْنَ لِنُورِ طَلْعَتِهِ إِبْتِلَاقًا
*Mecusilerin yanan ateşleri onun ortaya çıkışının nurunu görünce
 Sönüp ortadan kaybolup gitmişti*⁶³

وَتَهْرُ الْفُرْسِ غَاضٌ فَاضٌ بَيْسَا   وَعَادَ قَرَارَهُ بِيَدُو بَرَاقَا
*Sava gölü kuru bir halde iken coştı ve sele dönmüştü
 Sonra eski haline döndü ve akmaya başladı*⁶⁴

وَأُوْتَانُ الْبَسِيطَةِ جِينٌ وَافِي   رَجَعْنَ لَخَوْفِهِ رَثْمًا دَقَاقَا
*O (Peygamber) ortaya çıktığı zaman dünyadaki bütün putlar
 Korkularından yere serilmiş odun parçaları gibi olmuşlardı*

وَلَوْ أَجْرَيْتُ فِي هَذَا عَنَانِي   ثِنَانِي الْعَجْرُ يَا أَمَلِي وَعَاقَا
*Bunlardan fazlasını anlatmaya kalksam
 Yetersizliğim beni engelleyecektir. Ey emelim*

فَخَذُ مَيِّ السَّبِيرِ وَكُنْ عَذِيرِي   وَعَدَ عَمَّنْ خَدَا بِهِمْ وَسَاقَا
*Azıcık olan bu sözlerimi kabul et ve beni bağışla
 Gerisini bu konuda söz sahibi olanlardan al*

وَصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ وَصَاحِبِيهِ   وَلَا تَغْيَا بِمَنْ رَكِبَ الشَّقَاقَا
*Peygamber'e ve onun iki dostuna (Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer) salavat getir
 Ayrılığın peşine düşmüş olanların dediklerine de kulak asma*

Aşağıdaki 12 beyti ise İbn Kudâme için yazmış olduğu 214 beyitlik⁶⁵ mersiye'nin günümüze ulaşan kısmıdır. Kaynaklara göre bu mersiyesinde İbn Kudâme'nin vefatından duyduğu üzüntüyü, İbn Kudâme'nin meziyet ve faziletlerini anlatmıştır. es-Sekâkinî bu mersiyesini yazdıktan sonra, Şam'da bulunan Harranlı fakih Nâsihuddîn Abdülvahhâb b. Zâkî b. Cumeyyi' el-Harrânî'ye⁶⁶ göndermiştir.⁶⁷

63 Mecusilerin ateşlerinin sönmesi mucizesi için bkz. eş-Şâmî, *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi sîreti Hayrî'l-'İbâd*, 1/428-436.

64 Sava Gölü'nün kuruması mucizesi için bkz. eş-Şâmî, *Subülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi sîreti Hayrî'l-'İbâd*, 1/428-436.

65 İbnü'ş-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

66 Nâsihuddîn Abdülvahhâb b. Zâkî b. Cumeyyi' el-Harrânî, fıkıh ve Arap dili âlimidir. 628/1231'da Şam'da vefat etmiştir. İbn Receb, *ez-Zeylu 'ale şabağâti'l-Hanâbile*, 3/380.

67 İbnü'ş-Şe'âr, *Ukûdu'l-Cumân fi şu'arâi heze ez-Zemân*, 8/283.

الحمدُ لله القديم الأَوَّلُ
ما أطْرَحُ رَحْلُ مُسَافِرٍ مُتَحَمِّلٍ
(Bu dünyada) Yükünü yüklemiş yolcular olduğu sürece
İlk ve Ezelî olan Yüce Allah'a hamd olsun

يَقْرُوْا إِلَى أُمِّ الْقُرَى سَنَنْ الْقُرَى
سَنْ الْقُرَى بِتَوَاضِعٍ وَتَذَلُّلٍ
Şehirlerin anası (Mekke'ye) doğru yol alan
Tevazu ve verâ içinde görevini yapan (yolcular) olduğu sürece

هَجَرَ الْأَجْبَةَ بَادِلًا مَا يَخْتَوِي
مِنْ نَفْسِهِ وَخَلَاقِهِ الْمُتَأْتِلِ
(Bu Mekke yolcusu) Sevdiklerini terk etmiş bir halde
Asil ruhu ve bedenindeki bütün gücünü harcamış bir şekilde

فِي مَا نَوَاةٍ وَهُوَ خَيْرٌ مُؤْمِلٍ
يَرْجُو مِنَ الرَّحْمَانِ غَفْرَ ذُنُوبِهِ
Allah'tan günahlarını affetmesini ümit eder bir niyetle
Ki Allah, kendisinden ümit beklenenlerin en iyisidir

اقْوُلْ بَعْدَ لِمَنْ تَكَأَفَتْ هَمُّهُ
سَلِّ الْهُمُومَ مُبَادِرًا أَوْ تَعَجَّلِ
Dertleri çoğalmış (umutsuzluğa düşmüş) olan bir kimseye derim ki
Gamlarını unut gitsin! Yeni bir başlangıç yapmak için acele et

وَتَزَوَّدِ الْخَيْرَاتِ مُخْتَبِقًا لَهَا
فَالْخَيْرُ أَحْمَدُ زَادِ سَارٍ مُرْمَلٍ
Sen hayırlı şeyleri topl! Hayırlı şeyleri kucakla
Güzel ameller, yol eşyalarını yüklenmiş ve yola koyulmuş yolcunun en iyi
azığıdır

وَتَجَافِ عَنِ زَايِ الْمَقْدِدِ حَارِسًا
سُئِلَ الْمَسَامِعَ عَنِ مَلَامِ الْغُدْلِ
Hal bilmez, dar görüşlünün dediklerine kulak asma
Seni yadığayanların kınamalarına karşı duyma kanallarını kapalı tut

وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ رَفْعَةَ عَبْدِهِ
أَلْقَى إِلَيْهِ طَلَابَ أَرْفَعِ مَنْزِلٍ
Allah bir kulunu yüceltmek istediği zaman
Ona en yüce makamı isteme rağbetini verir

فَاطْلُبْ وَلَسْتَ بِوَاجِدٍ مَا لَمْ يَكُنْ
سَبَقَ الْقَضَاءُ بِمَا تَرُومُ فَامْتَهَلِ
Allahtan yüce şeyleri iste! Ancak Allah'ın sana takdir etmiş olduğu
Şeylerin fazlasını istesen de bulamayacaksın! Sabırlı ol

وَإِنظُرْ لِنَفْسِكَ لَيْسَ غَيْرُكَ نَاطِرًا
مِنْ غَيْرِ جِنْسِكَ فِي صِلَاحِكَ فَاعْقَلِ
Sen önce kendi kendine bak! Şunu da bil ki
Senin cinsinden senin ıslahını senden iyi yapacak kimse de yoktur. Akıllı ol

وَاقْبَلْ عَلَى جَمْعِ الْعُلُومِ وَقُمْ بِهَا
عَمَلًا يَخْتِيبُ سَعْيِي مَنْ لَمْ يَفْعَلِ
(Sen) İlimleri öğrenmeye çalış ve elde ettiğin ilminle amel et
(Bil ki) İlmi ile amel etmeyenin çabasının sonu hüsrandır

4. Şiirlerindeki Züht Anlayışı

es-Sekâkînî, züht hayatını pratik olarak yaşamış bir şairdir. Yaşamış olduğu bu hayat ile ilgili düşüncelerini şiirleriyle anlatmaya çalışırken züht hayatının temel esaslarını özetlemeye çalışmıştır. Şiirleri tetkik edildiğinde züht hayatının temel esaslarını aşağıdaki şekilde özetlediği görülmektedir:

a) İnsanlarla uyumlu bir şekilde yaşamak ve toplum içinde barışı ve dirliği sağlamaya çalışmaktır.

es-Sekâkînî, kasidesine *فقد والله أفلح من أفاق* matla ile başlamış ve dünya meşgalesine dalmış olan insanlara *uyanin* diyerek onları uyarmıştır. Toplum içinde barışı ve sükûneti sağlamlarını istemiştir. Zira yaşamış olduğu dönem siyasi ve mezhepsel çatışmaların yoğun olduğu bir dönemdir.

b) Dünya hayatına bağlanmamak ve ona gönül vermemektir.

es-Sekâkînî *عن الدنيا وبت لها طلاق* ve *بeytinde* dünya hayatına bağlanmış ve elde ettiği ile böbürlenmiş insanlardan, bu dünya tutkusundan kendilerini kurtarmalarını istemiştir. Ona göre bu dünya hayatı insan ruhu için bir hapisanedir. Dünya hayatının esaretine düşmüş insanların kendilerini kurtarmalarını istemiştir.

c) Zâhidâne bir hayat yaşamaktır.

es-Sekâkînî'ye göre züht hayatı insanı dünya tutkusu esaretinden kurtarır ve onu selamete götürür. Bu durumu da *بفك بزهد* ve *لكن من ترفع ثوب زهد* beyti ile açıklamıştır.

d) Dünya hayatında bozgunculuk yapmaktan sakınmaktır.

es-Sekâkînî cennetteki nimetleri sayarken bu nimetleri bozgunculuk yapmayanların elde edeceğini *وفيها ما تشتهي النفس حتما* *لمن لم ينو في الدنيا نفاقا* beyti ile izah etmiş ve insanları ihlaslı olmaya davet etmiştir.

e) Dinin yasaklamış olduğu haramları, helal görüp yapmaktan sakınmaktır.

es-Sekâkînî cennetin nimetlerini sayarken bu nimetlerden ancak haramdan kaçınan ve doğru yoldan sapıp kötü amellere yanaşmayan kişilerin yararlanacağını *بeyti* ile anlatmıştır.

f) Ebedî olan cennet hayatını kazanmak için çaba göstermek ve ibadetlerini tam yapmaktır.

Cennete talip olan kişinin bunun çabası içinde olması gerektiğini *و يلزم نفسه سهر الليالي و يكلف في العبادة ما أطاق* ve *فمن رام الخلود في دار عدن يشمر في تطلب ذاك ساقا* beyitlerinde özetlemiştir. Cenneti elde etmenin bir bedelinin olduğunu söylemiştir.

g) İbadetleri Allah'ın rızasını kazanmak için yapmak ve riyadan sakınmaktır.

Bu durumu *بلى و الله من جد إجتهادا* *وسابق في رضا المولى سباقا* beyti ile ifade etmiştir.

h) Aile ve dünya malına bağlanmayıp ilim ve irfanın arayışı içinde olmaktır.

es-Sekâkînî'ye göre cenneti elde etmek isteyen kişi, ehlini ve malını bırakıp ilim ve irfanın arayışı içinde olmalıdır. Bu hususu

فطورا يقطع البيداء شاما و طورا سالكا فيها عراقا ve *و لا يلوي على أهل و مال و حن إلى فراقهما و تاقا* beyitleriyle izah etmiştir.

- i) Dünya hayatından çok ahiret hayatı için çalışmaktır.
es-Sekâkînî Allah'ın emirlerine itaat etmiş bir şekilde dünyanın arzularından ferağât edip, ahiret hayatını kazanmak için yarış içinde olan kişinin cennet hayatını elde edeceğini beytinde açıklamıştır.
و فارق زهرة الدنيا مطيعا و أقبل نحو أخراه إستيقا
- j) Dünya hayatının sıkıntılarına katlanıp asıl Maşuk'a (Allah'a) vasıl olmak için aşk ateşinin yakıcılığına sabredebilmektir.
es-Sekâkînî bu durumu و عانى من أليم الشوق وجدا و كابد من تلهيه أحترق beytinde ifade etmiştir.
- k) Allah'a ulaşmak için Hz. Peygamber'den (s.a.s) başka bir kimseyi vesile yapmamaktır.
es-Sekâkînî asıl müşşid ve rehberin Resulullah olduğunu söylemiştir. Bu durumu و لست أمت يا مولى الموالى إليك بغير من ركب البراق beytinde ifade etmiştir.
- l) Hayır ve hasenât yapmaktır.
es-Sekâkînî Allah'tan günahlarının affını isteyen kişinin hayır ve hasenât yapması gerektiğini و تزود الخيرات محتبقا لها فالخير أحمد زاد سار مزمل beyti ile ifade etmiştir. Ona göre ahiret yolcusunun en iyi azığı hayır ve hasenâttır.
- m) Kendi nefsinin ıslah etmektir.
es-Sekâkînî'ye göre kişi önce bizzat kendi nefsinin ıslah etmelidir. Zira başkalarının onu ıslah edemeyeceğini و انظر لنفسك ليس غيرك ناظرا من غير جنسك في صلاحك فاعقل beytiyle izah etmiştir.
- n) İlmi talep etmek ve ilmi ile amel etmektir.
es-Sekâkînî Allah rızasını kazanmak isteyen kişinin ilim talep etmesinin ve ilmi ile amel etmesinin gerekli olduğunu و اقبل على جمع العلوم و قم بها عملا يخيب سعي من لم يفعل beytinde ifade etmiştir. Ona göre ilmi ile amel etmeyen gayreti Allah tarafından kabul görmeyecektir.
- o) Ümmetin birliğinden yana olmaktır.
es-Sekâkînî ümmetin bölünmesine sebep olacak söylemlerden uzak durmanın gerekli olduğunu و صل على النبى و صاحبيه ولا تعبأ بمن ركب الشقاق beytinde ifade etmiştir. Zira yaşadığı dönemde Müslüman toplumda Sünnî-Şiî çatışması yaygın bir hale gelmiş ve ümmetin bölünmesine sebep olmuştur. Bazı Batınî hareketlerin Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer hakkında olumsuz söylemleri olmuştur.

5. Dili ve Üslubu

Züht şiirleri, insan maneviyatının yüce anlamlarını ifade eden şiirlerdir. Zira bu türde şiir nazmetmiş şairler, geçici bir durak olarak gördükleri dünya hayatını küçümseyip ebedî olan ölüm sonrası hayatı kazanmak için insanları ibadete, iyi bir insan olarak yaşamaya, iyi ve yüce işler yapmaya teşvik etmişlerdir. Bu türde şiir söylemiş şairler, şiirlerini insanları irşâd ve islâh etmek amacıyla nazmetmişlerdir. Bu ekolün şairleri aslında şairden çok düşüncelerini ve duygularını şiirle ifade eden vâiz ve öğretici kişilerdir. Bu sebeptendir ki züht şiirlerinin kendine has özellikleri vardır. Bu ekolün şairleri muhatap kitlenin anlaması için şiirlerinde sade bir dil kullanmaya özen göstermişlerdir. Şiirlerinde ölümü çok zikrederek insanları ölüm sonrası ebedî hayata hazırlık yapmalarını telkin etmişlerdir. Ölüm sonrası cehennem hayatını tasvir

ederek insanları kötü fiiller yapmaktan sakındırmışlardır. Cennet hayatını ve güzelliklerini tasvir ederek, insanları müttakî olmaya ve sâlih ameller işlemeye teşvik etmişlerdir.⁶⁸ Bu hususlar es-Sekâkînî'nin şiirlerinde de görülmektedir.

es-Sekâkînî yukarıdaki kasidesinde hitabet ve vaaz dili olan sade bir dil kullanmıştır. Kullanmış olduğu kelimeler herkesin anlayabileceği sade ve açık kelimelerdir. Konuya uygun olan emir ve nehy sıygalarını sıkça kullanmıştır. Anlaşılması zor ve mecâzî anlamlar taşıyan kelimeleri kullanmaktan kaçınmıştır. Yaşadığı dönemde çok moda olan bedîî sanatlara ehemmiyet vermemiştir. Üslubuna gelince kasidesine insanları uyarmakla başlamıştır. Bu dünya hayatının geçici ve fânî olduğunu ve çekiciliğinin ve güzelliğinin yalancı olduğunu, bu dünya hayatının aslında insan için bir hapisane olduğunu söylemiş ve insanları ebedî hayatı kazandıracak züht hayatına çağırmıştır. Ona göre züht hayatı, insanı dünya tutsaklığından kurtaran ve onu ebedî hayattaki saadete götüren bir kurtuluş yoludur. Bu mesajını verdikten sonra cehennem hayatını tasvir ederek insanları kötü fiiller yapmaktan sakındırmaya çalışmıştır. Cehennem hayatını anlatırken Kur'ân-ı Kerîm'de geçen haşr, cehîm ğassak gibi korkutucu kavramları kullanarak insanlar üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Daha sonra bu dünyada iyi ameller işleyip, müttakî olmanın mükâfatı olacak cennet hayatını tasvire geçmiştir. Ardından yüce makamlara talip olan kişinin dünya hayatından çok ahiret hayatı için çalışmasının daha evla olduğunu söylemiştir. Cenneti tasvir etmeye çalışırken Kur'ân-ı Kerîm'in cennet ile ilgili kavramlarını kullanmıştır. Tensîm (cennette bir pınar), vildân, utangaç güzeller (Kasiratu't-Tarfi), mercandan bahçeler, insanı mutlu edecek huriler, baldan ırmaklar, insanı sarhoş etmeyen şaraplar, dallarından sarkan meyveler, Kur'ân-ı-Kerîm'den alınmış kavramlardır. Kasidesinin son bölümünde Hz. Peygamber'i methetmiş ve onun mucizelerini anlatmıştır.

Sonuç

es-Sekâkînî, Harran'da yaşamış âlim ve zâhit bir şairdir. Şiirlerinde züht konularını işlemiş ve züht hayatının temel esaslarını anlatmaya çalışırken şu metotları uygulamıştır: Şiirlerinde insanları toplum içinde uyumlu bir hayat yaşamaya, toplumun barışı ve dirliği için çalışmaya çağırmıştır. İnsanları dünya hayatına ehemmiyet vermekten ve dünya hayatının cazibesine kapılmaktan sakındırmıştır. Dünya hayatının geçici ve güzelliklerinin aldatıcı olduğunu söylemiştir. Dünya hayatına olan tutkularından kurtulmaları için insanları züht hayatını yaşamaya teşvik etmiştir. Züht hayatının insanı dünya tutkusundan kurtaran ve onu ebedî saadete götüren bir kurtuluş yolu olduğunu belirtmiştir. İnsanın asıl yurdu olan ahiret hayatını kazanmak için ibadetlerini tam ve sadece Allah rızası için yapmasını öğütlerken riya ve gösterişten uzak durmasını tavsiye etmiştir. Cennet hayatını kazanmanın haramlardan, kötü fiillerden uzak durmak ve ibadetleri eksiksiz yapmakla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Sosyal ve dinî

68 Bkz. Abdüssettâr es-Seyyid Mütvellâ, "Edebü'z-Zühd fi'l-'Aşri'l-'Abbâsî", (Doktora tezi, Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Qurâ, 1972), 126-160; Ahmed Râdi Revvâce, "Şi'ru'z-Zühd fi'l-'aşri'l-Emevî", (Yüksek Lisans tezi, Nablus: Kulliyetu'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ Câmi'atu'n-Necâh el-Vaţaniyye, 2001), 20-32.

hayatta Peygamber'den başka kimseyi rehber edinilmemesi hususu üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Peygamber'i methodip mucizelerini anlatarak Hz. Peygamber'in zâhit insanlar için rehberlik vasfına dikkat çekmek istemiştir. Dünya nimetlerinden yüz çeviren ve Allah'ın rızasını kazanmak için çaba gösteren kişinin yüce makamları elde edebileceğini söylemiştir. Karamsarlığa düşmenin yersiz olduğunu, her zaman yeni bir başlangıç yapabilmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Günahlarının affedilmesini isteyen insanlara merhametli olmalarını, hayır ve hasenatları çokça yapmalarını tavsiye etmiştir. Dünya hayatının sıkıntılarına karşı sabırlı olmayı, asıl Maşuk'a (Allah'a) vasil olmak için aşk ateşiyle pişmeye tahammül göstermeyi öğütlemiştir. es-Sekâkînî insanın ıslahının ancak insanın kendi eliyle olabileceğini vurgulamış ve insanları ilim ve irfan öğrenmeye teşvik etmiştir. Yaşadığı dönemde Müslüman toplumda ortaya çıkan Batınî hareketler sebebiyle meydana gelmiş olan ayrılıkçı fikirlere itibar etmekten sakındırmıştır. Buradan hareketle es-Sekâkînî'nin züht ile ilgili düşüncelerinde Kurân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'i rehber edindiği, tasavvuf ve tarikatların etkin olduğu bir dönemde yaşamış olmasına rağmen İslâm dininin özünden beslenen sade ve ferdî züht anlayışını tercih ettiği söylenebilir.

Şairliğine gelince, es-Sekâkînî şiiirlerinde züht şairlerinin yolundan giderek nasihat ve vaaz metodunu kullanmıştır. Terğib (teşvik) ve terhib (sakındırma) dilini kullanarak vaaz ve nasihat üslubunu ön planda tutmuştur. Şiiirlerinde emir ve nehy sıygalarını çok kullanarak insanlar üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Genele hitap etmesi sebebiyle muhatap kitleye uygun bir şekilde sade ve anlaşılır bir dil kullanmış, mecazî anlam ifade eden kelimelere yer vermemiştir. Dolayısıyla şiiirleri anlaşılır ve sadedir. Ancak şiiirlerinde vurguları başarılı bir şekilde kullanmıştır. Yaşadığı dönemde moda olan tazmîn sanatını kullanmıştır. Şiiirlerindeki dinî anlam ve kavramlarını Kurân-ı Kerîm ve Sünnetten almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahmed Muhtar Ömer ve çalışma grubu. *Mu'cemu'l-lügati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âşira*. 4 cilt. Kahire: 'Alemu'l-Kutub, 1. Basım, 1429/2008.
- 'Affânî, Seyyid b. Huseyn. *Şalâhu'l-Ümmeti fi 'uluvi'l-Himmeti*. 15 cilt. Beyrût: Muessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1417/1997.
- Aslan, Ahmet. "Sabık el-Berberî'nin Hayatı ve Ömer b. Abdülaziz'e Yazdığı Nasihat İçerikli Kasidesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 36 (Temmuz- Aralık 2016): 143-163.
- Aslan, Ahmet. "Harran Ulu (Firdevs) Camii'nin İnşa, Genişleme ve Yıkılış Süreci". *Harran İlahiyat Dergisi*. 46 (Aralık 2021): 55-72.

- Ayyıldız, Erol. “Ebü'l-Atâhiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. X: 294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bakırcı, Selami. “Ukberi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XLII: 66-67. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bağdâdî, Ahmed b. Habib. *Kitâbu'l-Munemmağ fi aḥbârî Kureyş*. Tsh. Hurşid Ahmed Fârik. Beyrût: 'Alemlü'l-Kutub, 1. Basım, 1405/1985.
- Cevherî, Ebü Nasr İsmâil b. Hammâd. *eş-Şihhâh*. Thk. Ahmed Abdülğafûr 'Attâr. Beyrût: Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Cevvâd Ali. *el-Mufaşşal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 10 cilt. Bağdâd: Câmî'etu Bağdâd, 2. Basım, 1993.
- Ceyhan, Semih. “Zühd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XLIV: 530-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2014.
- Çağatay, Neşet. *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliyye Çağı*. 4. Baskı. Ankara: Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Çiftçi, Faruk ve Harun Özel. “Câhiliye Dönemi Zühd Edebiyatının Sosyal ve Kültürel Hayata Yansımaları”. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5/17 (Haziran 2018), 395-419.
- Dayf, Şevkî. *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-İslâmî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 7. Basım, 1963.
- Dayf, Şevkî. *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî el-'aşru'l-'Abbâsî's-sânî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2. Basım, 1973.
- Heddâra, Muhammed Mustafa. *İtticâhâtü's-Ş'iri'l-'Arabî fi'l-karnî's-sânî'l-hicrî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1963.
- İmâm eş-Şâfi'î, Muhammed Hammudî, Eşref Sâlih Muhammed Seyyid ve Abdülhamid Cemal el-Ferrânî. *Dirâsatun târihiyyetun fi't-târihi'l-İslâmî eş-Şinâ'atu-eṭ-Ṭıbbu-el-hayātu'l-'İlmiyyetu*. Mısır: Dâru't-Talimi'l-Câmî'î, 2020.
- İbnü'l-'Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâluddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetullâh b. Muhammed el-Ukeylî el-Halebî. *Buğyetu't-Taleb fi târihi Haleb*. Thk. Süheyl Zekkâr. 12 cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.
- İbn Hamdân, Necmuddîn Ahmed b. Şebîb b. Hamdân el-Harrânî. *Şifatu'l-Muḥtî ve'l-Musteftî*. Thk. Mustafa b. Muhammed Salâhuddîn b. Mensî el-Ḳabbânî. Riyad: Dâru's-Şumay'î li'n-neşri ve't-tevzi'î, 1. Basım, 1436/2015.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân b. Ahmed b. Receb el-Bağdâdî ed-Dimeşkî. *ez-Zeylu 'alâ Ṭabakâti'l-Hanâbile*. Thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-'Useymîn. 5 cilt. Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1425/2005.
- İbn Şeddâd, Ebü Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. Ali b İbrâhim b. Şeddâd el-Ensârî el-Halebî. *el-'A'lâku'l-Haḫîra fi umarâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. Thk. Yahya Abbâra. 3 cilt. Dimeşk: Vizâretü's-Şekâfeti's-Sûriyye, 1. Basım, 1991.
- İbnü's-Şe'âr, Ebü'l-Berekât Kemâluddîn el-Mubârak b. eş-Şe'âr el-Musilî. *Ḳalâidu'l-Cumân fi ferâidi şu'arâ heze ez-zemân el-meşhur b. 'Uḳudu'l-Cumân fi şu'arâ heze ez-zemân*. Thk. Kâmil Süleymân el-Cuburî. 10 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1426/2005.
- İbn Mâce, Ebü Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, t.y.
- İbn Muflih, Ebü İshâk Burhânüddîn İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Muflih. er-Râmîni ed-Dimeşkî. *el-Maḫşadi'l-Erşed fi zikri aşḫâbi'l-İmem Ahmed*. Thk. Abdürrahman b. Süleymân el-'Useymîn. 3 cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd li'n-neşri ve't-tevzi'î, 1. Basım, 1410/1990.
- İhsân Abbâs. *Şezerâatun min kutubin meḫkudetin fi't-târihi*. Thk. İhsân Abbâs. Beyrût: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî,

1. Basım, 1408/1988.
- Kehhale, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-muellifin*. 15 cilt. Beyrût: Dâru ihyâu't-turâşi'l-'Arabî, 1376/1957.
- Koca, Ferhat. "İbn Kudeme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XX: 139-142. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Muhammed Sirâcuddîn. *ez-Zühd ve t-teşavvufi'ş-şi'ri'l-'Arabî*. Beyrût: Dâru er-râtibî'l-câmi'yye, t.y. Erişim 31.01.2022. <https://ebook.univeyes.com/9554>.
- Mütenebbî, Ebû't-Tayyib Ahmed b. Huseyn. *Divânu'l-Mütenebbî*. Beyrût: Dâru Beyrût, 1403/1983.
- Mutevallâ Abdüsettâr es-Seyyid. "Edebü'z-zühd fi'l-'aşri'l-'Abbâsi neş'etuhu ve te tatavvuruhu ve eşheru ricâlihi". Doktora tezi. Mekke: Câmi'atu Ummul-Ûurra, 1972. <https://ebook.univeyes.com/114429/> Erişim 31.01.2022.
- Revvace, Ahmed Râdî. "Şi'rü'z-Zühd fi'l-'Aşri'l-Emevî". Yüksek lisans tezi. Nablus: Câmi'atu'n-Necâh el-Vataniyyeti, Kulliyetu'd-Dirâsati'l-'Ulyâ, Kısmu'l-luğati'l-'Arabiyye, 2001. <https://repository.najah.edu/bistream/handle/20.500.11888/6643/2881159>. Erişim 31.01.2022.
- Selva Bel-Hâc Salih el-'Ayıb. *el-Mesihîyyetu'l-'Arabiyyatu ve Teşavvurâtuha min neş'etihe ile'l-karnî'r-râbi'l-hicrî el-'aşır el-milâdî*. Beyrût: Dâru't-tali'ati, 2. Basım, 1998.
- Semih Duğaym. *Mevsû'atu'l-adyâni's-semâviyyeti ve'l-vağ'îyyeti edyân ve mu'tekâdâtu'l-'Arab qable'l-İslâm*. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Lübânî, 1. Basım, 1995.
- Şeşen, Ramazan. *Harran Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Tarikî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *Mu'cemu muşannefâti'l-Hanâbile*. 8 cilt. Riyad: y.y., 1. Basım, 1422/2001.
- 'Uleymî, Ebû'l-Yümn Mucîruddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-'Uleymî el-Makdisî el-Halebî. *el-Menhecû'l-ağmed fi terâcimi aşhâbi'l-İmem Ahmed*. Thk. Abdülkadir el-Arnâvut ve İbrahim Salih. 6 cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 1. Basım, 1997.
- 'Uleymî, Ebû'l-Yümn, Mucîruddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-'Uleymî el-Makdisî el-Halebî. *ed-Durru'l-Munađđad fi zikri Aşhâbi'l-İmâmi Ahmed*. Thk. Abdurrahmân b. Süleyman el-Useymin. 2 cilt. Mekke: Mektebetu't-Tavbe, 1. Basım, 1414/1992.
- Şâmî, Ebu Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî. *Subulu'l-Hudâ ve'r-reşâd fi sîreti ħayri'l-'İbâd*. Thk. Mustafa Abdülvâhid, 12 cilt. Kahire: Vizaratü'l-Evkaf el-Meclisü'l-'Ala li'ş-şu'ûni'l-İslâmiyyeti lecnetu ihyâu't-turâsi'l-İslâmî metâbi'u'l-Ahrâm, 1418/1998.
- Yâkûtu'l-Hamevî Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemu'l-Buldân*. 5 cilt. Beyrût: Dâru sâdır, 1979.
- Yılmaz, Hayati. "Ruhavî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXXV: 103. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.